

ЗАМИМАИ №4
ба Стандарт оид ба гузаронидани
аудити самаранокии истифодабарии
воситаҳои давлатӣ

ДАСТУРАМАЛ
оид ба интихоби меъёрҳо ва муносибат нисбат ба аудит
Роҳнамо- 3102

1.1. Дастурамал оид ба интихоби меъёрҳо ва муносибат нисбат ба аудит (минбаъд Дастурамал) дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Дастури Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, СПҲ -100 Дастурамал оид ба асосҳои таъмини методологии фаъолияти Палатаи ҳисоб, СПҲ 300 Стандарти Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи гузаронидани аудити самаранокии истифодабарии воситаҳои давлатӣ, Стратегияи рушди Палатаи ҳисоби Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019 - 2023, Стандартҳои байналмилалии мақоми олии аудит ISSAI-100 Принсипҳои асосии аудити бахши давлатӣ, ISSAI-300 Принсипҳои аудити самаранокӣ ISSAI-3000 Стандартҳои аудити самаранокӣ, ISSAI-3910 Концепсияҳои марказии аудити самаранокӣ, ISSAI-3920 Раванди аудити самаранокӣ, Роҳнамои ширкати байналмилалии машваратии CIPFA (Британияи Кабир) “Оид ба аудити самаранокӣ” ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардидааст.

1.2. Дастурамали мазкур марҳилаи сеюми давраи банақшагириро дар бар гирифта, мақсади он ба таври амиқу якмаъно муайян намудани амалҳо ё вазифаҳои барои ба даст овардани натиҷаи мушаххас равонгардидае мебошад, ки онҳо имкон медиҳанд оид ба сарфанок, маҳсулнок ва натиҷанок будани харҷи маблағҳои давлатӣ хулосаҳо бароварда шаванд. Чун қоида муайян намудани мақсади аудит ба мавзӯи интихобгардидаи аудит ва омӯзиши пешакии ҳамаи маводи дар хусуси мавзӯи интихобгардида ҷамъоваришуда вобаста мебошад.

1.3. Мақсад бояд ниҳоят дараҷа мушаххас ифода карда шавад, то ин ки пас аз ба охир расидани аудит имконияти хулоса баровардан оид ба ҳар як мақсади гузошташудаи аудит имконпазир гардад ва тамоми рафти аудит, инчунин амалҳои вобаста ба он ба чузъҳои

таркибии мақсади умумии аудит табдил ёфта, барои ноил гардидан ба мақсади ниҳоии асосӣ равона гардад.

1.4. Ҳангоми муайян намудани мақсади фаъолияти соҳаи буҷетӣ, вазорат, идора, ташкилот дар доираи муайян намудани мақсади асосӣ, мақсадҳои ғридиҳанда муайян карда мешаванд, Ҳар кадоме аз мақсади ғрирасони аудит метавонанд ба яке аз се нишондиҳандаҳо (сарфанокӣ, маҳсулноки ва натиҷанокӣ) ё маҷмуи нишондиҳандаҳои зикргардида вобаста ба хусусияти фаъолияти объекти аудит мансуб бошад Оид ба ҳар кадоми онҳо (мақсадҳои ғрирасон) дар натиҷаи гузаронидани аудит ё оид ба самаранок будан ё набудани харҷи маблағи давлатӣ хулосаи дахлдор бароварда мешавад.

1.5. Пас аз он ки мақсади аудит муайян карда шуд, миқёси он, яъне доира ё ҳудуди амалӣ намудани он, инчунин мавзӯи аудит муқаррар карда мешавад. Дар сурати муайян намудани миқёси анҷомдиҳии аудити самаранокӣ номгӯи муносиби масъалаҳо ва объектҳои аудитро, ки бо мақсадҳои аудити самаранокӣ мансуб буда, барои ба даст аврдани натиҷаи дилхоҳ муҳиманд ва дар ҳаҷми пурра ба захираҳои мавҷуда анҷом ёфта метавонанд, муайян намудан лозим аст. Дар рафти муайян намудани миқёси аудит хавфҳои имконпазирро низ ба инобат гирифта лозим аст, ки метавонанд ба самтҳои аудити самаранокӣ ва объектҳои он вобаста бошад.

1.6. Меъёрҳои аудити самаранокӣ аз стандарту нишондиҳандаҳои амиқу иҷрошавандаи андозагирии сарфанокӣ, маҳсулноки ва натиҷанокии раванди идоракунӣ ва харҷи маблағи давлатӣ иборат мебошанд, ки аз ҷониби соҳаи буҷетӣ ё объекти таҳти аудит қароргирифта амалӣ карда мешаванд. Меъёрҳо бояд нишон диҳанд, ки чи гуна натиҷа дар соҳаи аудит ё фаъолияти объекти аудит тасдиқи самаранокии харҷи маблағҳои давлатӣ мебошад. Агар нишондиҳандаҳои воқеии фаъолияти соҳаи буҷетии таҳти аудит қароргирифта ё фаъолияти объекти аудит ба меъёрҳои муқарраргардида мутобиқ ё аз онҳо зиёд бошанд, дар ин сурат бо асоснокии комил хулоса баровардан мумкин аст, ки маблағи давлатӣ дар сатҳи зарурии самаранокӣ истифода мешавад.

1.7 Нишондиҳандаю меъёрҳо бояд ба хусусияти фаъолияти соҳаи буҷет ё вазорат, идора, ташкилоти таҳти аудит қароргирифта мутобиқ бошанд ва барои оmodасозии хулосаю тавсияҳо оид ба натиҷаи аудити анҷомдодашуда асос гарданд. Барои ҳар як самти

аудити мазкур нишондиҳандаҳои алоҳида таҳия карда мешаванд ва онҳо бояд аниқ, эътимоднок, бетараф, фаҳмо ва кофӣ бошанд. Ҳангоми ҳама гуна ҳолатҳо меъёрҳои интихобнамудаи аудиторон бояд ба мақсади аудит мувофиқ бошанд ва имконияти ба таври аниқ арзёбӣ намудани самараи фаъолияти объекти аудитро фароҳам оранд

1.8 Пас аз он ки мақсад ва меъёрҳои аудити самаранокӣ муайян карда шуданд, муносибатро нисбат ба анҷомдиҳии аудит омода намудан лозим аст, ки ба даст овардани натиҷаҳои беҳтаринро таъмин намуда, хароҷоти ба гузаронидани он вобастаро кам мекунад. Ҳангоми омода намудани барномаи аудит усулҳои анҷом додани онро интихоб намудан лозим аст ва мувофиқи он нишондиҳандаю далелҳои воқеӣ чамъ оварда мешаванд.

ШАРҲИ УМУМӢ

Дар Дастурамали мазкур муқаррароти асосӣ, ки ба таҳия ва интихоб вобастаанд, мутобиқи омӯзиши пешакии анҷомдодаи мавод, микёси интихобшудаи аудит, муайян намудани мақсади аудити самаранокӣ, меъёрҳои аудити ба маълумоти амиқ асосёфта пешниҳод ва баррасӣ карда мешаванд, ки тибқи онҳо натиҷанокӣ, инчунин муносибати умумӣ нисбат ба гузарондани аудит арзёбӣ мегардад.

Аз худ намудани дониши мукамал яке аз ҷиҳатҳои муҳим, ҳатто чунин гуфтан мумкин аст, ки асоси тамоми ҷараёни аудити самаранокӣ мебошад. Маҳз малакаи дуруст муайян намудани мақсади аудит, дар асоси он интихоб кардани меъёри муносиб ва усулҳои асосии гузаронидани аудит исботи муваффақият, таъсирбахшии аудити самаранокӣ, сар карда аз амалу самтҳои гузаронидани он то оmodасозӣ мутобиқи меъёри хулосаю натиҷаи таъсирбахшии фаъолияти соҳаи буҷетӣ ё объекти аудит ва самараи маблағи давлатиро сарф кардани онҳо мебошад.

МАҲҲУМҲОИ АСОСӢ

Мақсади аудити истифодабарии воситаҳои давлатӣ - муайянкунии амиқ ва яқмаънии қор, амал ё вазифаҳои барои ба даст овардани натиҷаи мушаххас равонагардида, ки имконияти чамъбасту хулосабарориро оид ба сарфанокӣ, маҳсулноқӣ ва натиҷаноқии харҷи маблағи давлатӣ фароҳам меоранд.

Меъёрҳои аудити самаранокӣ - аз стандарти асоснок, аниқ ва иҷрошаванда ё нишондиҳандаҳои андозагирии сарфанокӣ, маҳсулноқӣ ва натиҷаноқии ҷараёни идоракунии харҷи маблағи давлатӣ иборат

мебошад, ки аз ҷониби соҳаи бучет ё объекти мавриди аудит қароргирифта амалӣ карда мешавад.

Муносибат нисбат ба аудити самаранокӣ – усулҳои мушаххаси гузарондани аудит, ки тибқи онҳо ҷамъоварии нишондиҳандаҳо ва далелҳои воқеӣ ба роҳ монда мешавад.

Алоқамандии мантиқии мафҳумҳои зикргардида дар замимаи 1 қайд карда шудааст.

Замимаи 1

Пайдарҳамии муайян намудани мақсад, меъёру муносибатҳо нисбат ба аудити самаранокӣ

- интихоби мавзӯ;
- ҷамъоварӣ ва таҳлили пешакии маълумот;
- муайян намудани мақсад;
- муайян намудани фарогирӣ;
- муайян намудани муносибат;
- интихоби меъёрҳо.

МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ

1. Интихоби меъёрҳои аудити ба маълумоти амиқ асосёфта, ки дар заминаи онҳо самаранокии харҷ намудани маблағи давлатиро арзёбӣ қардан мумкин аст.

Амали минбаъдаи асосӣ, ки онро ҳатман дар давраи банақшагирии аудити самаранокӣ анҷом додан лозим аст, таҳия ва муайянкунии муфассали **меъёрҳои аудит** ба ҳисоб меравад.

Чӣ тавре, ки дар мафҳумҳои асосӣ қайд намудем, **меъёрҳои аудити самаранокӣ аз стандарти асоснок, аниқ ва иҷрошаванда ё нишондиҳандаҳои андозагирии сарфанокӣ, маҳсулноки ва натиҷанокӣ ҷараёни идоракунии харҷи маблағи давлатӣ, ки аз ҷониби соҳаи бучет ё объекти мавриди аудит қароргирифта амалӣ мегардад, иборат мебошад.**

Меъёрҳо бояд ҳамчун «тарҳи меъёрӣ» хизмат кунанд, яъне қайд кунанд, ки кадом натиҷа дар соҳаи мавриди аудит қароргирифта ё фаъолияти объекти аудит тасдиқкунандаи самаранок будани истифодаи маблағи давлатӣ мебошад.

Агар нишондиҳандаҳои воқеии фаъолияти соҳаи мавриди аудит қароргирифта ё фаъолияти объекти аудит ба меъёрҳои муқарраргардида мутобиқ ё аз онҳо бештар бошанд, дар ин сурат бо боварии комил ҳулоса ё натиҷа ба даст овардан мумкин аст, ки маблағи давлатӣ ба таври кофӣ самаранок истифода мешавад.

Нишондиҳандаю меъёрҳо бояд ба хусусиятҳои соҳаи бучетӣ ё вазорат, идора, ташкилоти мавриди аудит қароргирифта мутобиқ

бошанд ва дар таҳияи хулосаю тавсияҳо аз рӯи натиҷаи аудити анҷомдодашуда ҳамчун асос хизмат кунанд.

Барои ҳар як самти аудити зикргардида нишондиҳандаю меъёрҳои алоҳидаи арзёбии самаранокӣ таҳия карда мешаванд, ки дар навбати худ бояд амиқ, боэътимод, даҳолатнакунанда, фаҳмо ва кофӣ бошанд.

Ҳаҷми қорре, ки барои таъмин намудани мутобиқати меъёрҳои интихобшуда ба мақсади аудити самаранокӣ бояд иҷро гардад, ба сарчашмаҳои меъёрҳои мазкур вобаста мебошад. Сарчашмаҳои меъёрҳои самаранокӣ чунин мебошанд:

- санадҳои дахлдори қонунгузорӣ ва меъёриҳои ҳуқуқӣ;
- стандарте, ки аз ҷониби ташкилотҳои касбии эътирофгардида, аз ҷумла ташкилотҳои касбии хориҷӣ таҳия карда шудааст;
- ҳисоботи ташкилотҳои мавриди аудит қароргирифта оид ба нақшаи қор ва самтҳои афзалиятноки фаъолият, инчунин ҳисобот оид ба қорҳои иҷрокардашуда;
- меъёрҳои қабулшуда, ки дар амал онҳоро ба роҳбарӣ мегиранд;
- стандарте, ки дар ташкилотҳои мавриди аудит қароргирифта муқаррар мегардад ва амал мекунад;
- воситаҳои барои гузарондани аудити мазкур бо роҳи мутобиқгардондани меъёрҳои дар рафти чунин аудитҳо истифодашуда махсус таҳиягардида ё дар асоси стандарту усулҳои аз ҷониби ташкилотҳои дигар истифодашаванда, ки қорҳои ба ин монандро иҷро менамоянд, омодашуда;
- маводи аудитҳои пешина;
- сиёсати давлатӣ ва стратегияи рушди иҷтимоию иқтисодӣ;
- маводи мусоҳибаҳо бо мутахассисони касбӣ ва қоршиносон;
- адабиёт оид ба мавзӯи интихобшуда;
- ҳисоботи буҷетӣ ва молиявии объекти аудит.

Сарчашмаҳои меъёрҳои самаранокӣ дар замимаи 2 дар шакли ҷадвал оварда мешавад.

Замимаи 2

Сарчашмаҳои таҳия ва интихоби меъёрҳои арзёбии аудити самаранокӣ

1. Стандарти таҳиянамудаи ташкилотҳои касбӣ
2. Стандарти амалкунанда дар ташкилоти таҳти аудит қарордошта
3. Санадҳои қонунгузорӣ ва меъёриҳои ҳуқуқӣ
4. Маводи аудитҳои пешина
5. Ҳисоботи ташкилотҳои таҳти аудит қарордошта
6. Меъёрҳои мақбули умум
7. Таҳия ва интихоби меъёрҳои аудити самаранокӣ

8. Воситаҳои махсус барои аудити мазкур таҳиягардида
9. Адабиёт оид ба мавзӯи интихобшуда
10. Ҳисоботи буҷетӣ ва молиявии объекти аудит
11. Маводи мусоҳибаҳо бо мутахассисони касбӣ ва коршиносон
12. Сиёсат ва стратегияи давлат оид ба рушди иҷтимоию иқтисодӣ

Истифодаи сарчашмаҳои зикргардида ҳангоми таҳия ва муайян намудани меъёрҳои асоснок ва воқеии арзёбии самаранокӣ, ки ба таҳлили маҷмӯӣ ва ҷамъбасти ҳама сарчашмаю маводи ҷамъовардашуда оид ба мавзӯи интихобнамудаи аудити самаранокӣ асос меёбад, шартҳои муҳими амалӣ мебошад.

Аз рӯи таҷриба ва усулҳои мавҷудаи банақшагири аудити самаранокӣ ҳама меъёрҳо одатан ба меъёрҳои умумӣ ва хусусӣ ҷудо карда мешаванд.

Меъёрҳои умумӣ қоидаю самтҳои асосии гузарондани аудит, инчунин арзёбии натиҷаҳои онро муайян менамоянд.

Меъёрҳои хусусӣ ба натиҷаҳои ҷашмдошти дақиқи аудити самаранокии анҷомдодашуда асос меёбанд.

Масалан, барои гузарондани аудит аз рӯи мавзӯи «натиҷанокии истифодаи маблағи буҷет барои анҷом додани хариди давлатӣ» меъёри асосӣ чунин хоҳад буд: хариди давлатӣ бояд ба таври муносиб дар асоси озмун анҷом дода шавад.

Меъёрҳои хусусӣ дар ин маврид чунин хоҳанд буд:

- хариди давлатӣ бояд бо арзиши камтарин, вале на бар зарари сифат анҷом дода шавад;
- эҳтиёҷот ба андозаи хариди давлатӣ бояд асоснок бошад;
- шартҳои қарордодҳо (шартномаҳо) оид ба хариди давлатӣ бояд риоя карда шаванд (аз рӯи пуррагӣ ва муҳлати молрасонӣ);
- музоядаҳои (тендерҳои), ки ҳангоми хариди давлатӣ гузаронда мешаванд, бояд ба меъёру талаботи қонунгузории амалкунанда мутобиқ бошанд.

Ҳангоми инъикос намудани тамоми ҷараёни муайянкунии меъёрҳои аудити самаранокӣ баъзе хусусиятҳоеро қайд намудан лозим аст, ки меъёрҳо бояд дошта бошанд, то ин ки барои гузарондани аудити самаранокӣ тибқи мавзӯи интихобкардашуда пурра мувофиқ бошанд.

Одатан, он меъёрҳои муносиб шуморида мешаванд, ки бевосита бо масъалаю ҳолатҳои фаъолияти соҳаи буҷетӣ ё объекти мушаххаси аудит оид ба мавзӯи интихобгардида алоқаманд мебошанд.

Дар сурате, агар меъёрҳои муносиб истифода нашаванд ё ба таври номатлуб истифода шаванд (дар ҳаҷми нопурра), аз рӯи аудит натиҷаю ҳулосаи нодуруст баровардан мумкин аст. Бинобар ин, интихоб ва

муайян намудани ақаллан меъёрҳои умумии муносиби аудит аллақай дар давраи аввали банақшаگیرӣ умуман барои ба даст овардани натиҷаи босифати аудит хеле муҳим мебошад. Дақиқ намудани тасвияи меъёрҳои хусусии аудит дар ҷараёни бевосита анҷом додани аудит низ қобили қабул мебошад.

Лоик будани меъёрҳо инчунин ба омилҳои зерин вобаста мебошад:

- мақсади аудит;

- миқёси аудит, яъне умуман таҳти аудит қарор додани фаъолият ё самти фаъолияти ин ё он соҳаи бучет, ё фаъолияти мушаххаси вазорат, идора, ташкилот, корхона оид ба масъалаи алоҳида;

- самтҳои аудит, яъне соҳаи бучет, ки дар он аудит гузаронда мешавад.

Масалан, меъёрҳои барои арзёбии фаъолияти соҳаи тандурустӣ муносиб аз меъёрҳои арзёбии натиҷанокии ҷараёнҳои хусусигардонӣ фарқ доранд.

Дар навбати худ меъёрҳои муносиб бояд дорои чунин хусусиятҳои хос бошанд:

- боэътимодӣ ва ҳамаҷаҳафа будан, воқеият, коршоямӣ, возеҳӣ, қиёспазириӣ, пуррагӣ, дастрасӣ ва имконпазирии муайянкунии миқдорӣ, мутобиқат, қобили қабул будан ва мувофиқат.

Боэътимодӣ ва ҳамаҷаҳафа будан - имконияти истифодаи меъёрҳои мазкурро дар ҳолатҳои ба онҳо монанди аудитҳои самаранокии дигар дар назар дорад ва ҳулосаю натиҷаҳои боэътимод, номухолиф ва яқмаъноро дар доираи аудит таъмин менамояд.

Воқеият - зимнан таъсирнопазири меъёрҳои мазкурро ба муносибати ғарзнок ва субъективӣ ҳам аз тарафи аудитор ва ҳам аз ҷониби роҳбарияти аудит дар назар дорад.

Коршоямӣ - имкониятҳои истифода намудани меъёрҳои коршоямро барои ба даст овардани маълумот ва омода намудани натиҷаю ҳулосаҳои қонёқунандаи эҳтиёҷоти табақаҳои васеи ҷомеа дар назар дорад.

Возеҳӣ - ба таври амиқ ва мантиқӣ баён намуданро дар назар дорад, ки он ба духӯрагӣ ва фарқияти назаррас ҳангоми шарҳ роҳ намедихад.

Қиёспазириӣ - дар назар дорад:

- қиёспазириӣ бо стандарти байналмилалии оmodасозии меъёрҳо;

- қиёспазириӣ бо меъёрҳои, ки пештар бо мақсади амалисозии аудити самаранокӣ бо мавзӯи монанд умуман барои соҳаҳои бучетӣ ва объектҳои алоҳида (вазорату идораҳо, ташкилотҳо) таҳия гардианд;

- қиёспазириӣ бо меъёрҳои дохилии арзёбии фаъолият, ки дар соҳаи мушаххаси бучетӣ ё объекти аудит истифода мешаванд.

Пуррагӣ - таҳия намудани маҷмӯи пурраи меъёрхоро дар назар дорад, ки имконияти арзёбии ҳама соҳаю самтҳои фаъолияти объекти аудитор аз рӯи мавзӯи интиҳобшуда фаро мегиранд.

Мутобиқат - тахмин мекунад, ки меъёрҳои таҳиягардида ба хусусиятҳои объекти аудити самаранокӣ мутобиқ мебошанд ва онҳоро ба назар мегиранд.

Қобили қабул будан - дар назар дорад, ки ҳангоми таҳия намудани меъёрҳо меъёру таҷрибаи таҳияи меъёрҳо аз ҷониби ташкилоту коршиносони дигари касбии эътирофшуда ба назар гирифта мешаванд.

Мувофиқат - мутобиқ будани меъёрҳои таҳиягардидаро бо мақсади умумӣ, вазифаҳо ва стратегияи фаъолияти мақоми олии аудит мефаҳмонад. Меъёрҳо инчунин бояд барои ҳама ҷонибҳои манфиатдор фаҳмо бошанд.

Дар хошияи шарҳи умумии мавод оид ба таҳияи меъёрҳо инчунин қайд намудан лозим аст, ки ҳангоми муайян кардани меъёрҳои арзёбии самаранокӣ ба назар гирифтани лозим аст, ки самаранокии фаъолияти объекти таҳти аудит қароргирифта ва самаранокии истифодаи маблағи давлатӣ дар натиҷаи чунин фаъолият ба ҳам наздиканд, вале онҳо мафҳумҳои якмаъно нестанд ва метавонанд бо ҳамдигар мувофиқ набошанд.

Бинобар он, бо назардошти чунин омил, тибқи мақсади аудити самаранокӣ барои анҷом додани арзёбии самаранокӣ ду намуди меъёрро истифода бурдан мумкин аст:

- меъёрҳое, ки натиҷаҳои бевоситаи фаъолияти объекти аудитор истифода менамоянд;

- меъёрҳое, ки натиҷаҳои ниҳонии иҷтимоии фаъолияти онҳоро инъикос менамояд.

Ҳангоми арзёбии натиҷаҳои бевоситаи фаъолияти ташкилотҳои таҳти аудит қароргирифта нишондиҳандаҳои зеринро истифода бурдан мумкин аст:

- нишондиҳандаҳои хароҷот, яъне захираҳои молиявӣ, меҳнатӣ ва моддӣ, ки барои ба даст овардани натиҷаҳои мушаххас (масалан, хароҷоти харидан ва нигоҳ доштани таҷҳизоти беморхона, харидорӣ маводи доруворӣ, пардохти кори ҳайати тиббӣ) истифода шудаанд;

- нишондиҳандаҳои натиҷаи бевоситаи хароҷот (масалан, шумораи амалиёти иҷрошуда, эмгузаронии амалишуда ва ғайра).

Ба сифати меъёрҳои арзёбии натиҷанокии натиҷаҳои бевоситаи фаъолияти объектҳои аудит таносуби байни захираҳои харчшуда (бо истифодаи арзиш) ва натиҷаҳои дар ин асно бадастовардашударо (ҳаҷми моли истехсолшуда, кори иҷрогардида, хизматҳои расондашуда) ба қор

бурдан мумкин аст. Масалан, меъёри арзёбӣ ҳангоми сохтмони мактабу муассисаҳои таълимии дигар хароҷоти анҷомдодашуда бо ҳисоби «як чойи нишаст», беморхонаҳо бошанд, «як кати хоб» ҳисобида мешавад.

Дар баробари ин, дар баъзе соҳаҳои таҳти аудит қарордошта барои арзёбии самаранокии натиҷаҳои бевоситаи фаъолияти объектҳои аудит меъёрҳои дигарро истифода намудан мумкин аст. Аз ҷумла, таъсирбахшии натиҷаҳои бевоситаи фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқро дар асоси нишондиҳандаи фошкунии ҷиноят, муассисаҳои тиббиро бошад, ҳиссаи аҳолии бо диспансеризатсия фарогирифташуда ё ҳиссаи кӯдакони эмкардашуда арзёбӣ намудан мумкин аст.

Меъёрҳои арзёбии самарани натиҷаҳои ниҳоии иҷтимоии фаъолият оқибатҳои аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ташкилотҳои дигари таҳти аудит қароргирифта иҷро шудани вазифаҳои ба зиммашон вогузоргардида, амалисозии барномаҳо барои ҳалли масъалаҳои гузошташударо ба ҷамъият, ягон қишри аҳоли ё гурӯҳи муайяни одамон ифода менамоянд. Агар ба таври дигар гӯем, дар асоси чунин меъёрҳо бояд натиҷаи хизматрасонии бучетӣ ба гирандагон арзёбӣ карда шавад. Масалан, яке аз чунин меъёрҳои арзёбии натиҷанокии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла сатҳи ҷинояткорӣ дар кишвар, мақомоти маориф – сатҳи саводнокии аҳоли, мақомоти тандурустӣ – таносуби шахсони ба беморӣ гирифтورشуда ва шифоёфта дар муддати муайян, миқдори ғавт ва ғайра мебошад. Дар асоси чунин меъёрҳо дар ҷараёни аудит сатҳи ноилшавӣ ба мақсадҳои иҷтимоӣ (бо ифодаёбии фисад ё миқдор) муайян карда мешавад ва дар баробари ин самарани иҷтимоии фаъолияти объектҳои аудит дар соҳаи дахлдор арзёбӣ мегардад.

Ҳамин тариқ, ҳангоми муайян намудани аудити самаранокии истифодаи маблағи давлатӣ аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва гирандагони дигари маблағи бучет мутобиқи мақсади гузошташуда меъёрҳои арзёбии самаранокии ҳам натиҷаҳои бевосита ва ҳам натиҷаҳои ниҳоии иҷтимоии фаъолияти онҳо лозим аст.

Дар сурати интихоб намудани меъёрҳои арзёбии самаранокӣ бояд ба роҳбарӣ гирифта шавад, ки меъёрҳои интихобшудаи самаранокӣ бояд ба хусусиятҳои соҳаи таҳти аудит қарордошта ё фаъолияти объекти аудит мувофиқ бошанду барои ба даст овардани натиҷаи аудит ҳамчун асос хизмат кунанд. Дар ин сурат барои ҳар як мақсади аудити мазкур меъёрҳои худӣ арзёбии таъсирбахшии натиҷаҳои бевосита ва иҷтимоии фаъолияти объектҳои таҳти аудит қароргирифта, ки бояд боэътимод, фаҳмо ва кофӣ бошанд, истифода мегарданд.

Дар вақти муайян намудани меъёрҳои арзёбии самаранокӣ иҷрои чунин талабот кафили бомуваффақият анҷом додани аудит мебошад, чунки хулосаҳои он дар асоси муқоиса кардани меъёрҳои муқарраргардида («бояд чӣ ба даст ояд») бо маълумоти воқеии дар ҷараёни аудити ба дастмада («аслан чӣ мавҷуд аст») бароварда мешаванд.

Ҳангоми интиҳоб намудани меъёрҳои арзёбии таъсирбахшӣ аудиторон бояд пеш аз ҳама аниқ кунанд, ки оё дар ташкилоти таҳти аудит қарордошта барои арзёбии кори худ низоми назорати дохилӣ ва воситаҳои мушаххас (нишондиҳандаҳо)-и тасдиқнамудаи роҳбарияти он, вазорат ё идораи дахлдор вучуд доранд. Дар сурати мавҷуд будани чунин воситаҳо аудиторон бояд чунин воситаеро интиҳоб намоянд, ки ба аудити мазкур муносибати бевосита дорад ва ба асоснок будани онҳо боварӣ ҳосил кунанд.

Агар муқаррар карда шавад, ки нишондиҳандаҳои арзёбии фаъолияти худ, ки дар ташкилоти таҳти аудит қарордошта вучуд доранд, кофӣ ва ба мақсади аудит мувофиқанд, онҳо метавонанд ба сифати меъёрҳои арзёбии самара ҳангоми гузарондани чунин аудит истифода шаванд.

Агар дар ташкилоти таҳти аудит қароргирифта барои андозагирӣ ё арзёбии натиҷаи фаъолияти он меъёрҳои асоснок ва ба мақсади аудит мувофиқ набошанд, аудиторон барои гузарондани аудит бояд меъёрҳои арзёбии самаранокиро дар асоси санадҳои қонунгузорӣ ва меъёри дигари мутобиқ муқаррар намоянд.

Ҳангоми набудани сарчашмаҳои зикргардидаи муайян намудани меъёрҳои арзёбии самаранокӣ аудиторони Палатаи ҳисоб онҳоро бояд мустақилона интиҳоб намоянд. Барои иҷро намудани ин амал истифода мешаванд:

- меъёрҳои таҳиянамудаи ташкилотҳои касбӣ ё коршиносӣ нисбат ба соҳаи таҳти аудит қароргирифта ё фаъолияти объекти аудит;

- натиҷаи кори ташкилотҳои таҳти аудит қарордошта дар давраи пешина ва нақшаи кори онҳо оид ба самтҳои афзалиятноки фаъолият;

- маълумот оид ба кори ташкилотҳои дигар дар бахши давлатӣ ва хусусӣ, ки фаъолияти ба ин монандро амалӣ ё чунин намудҳои корро иҷро менамоянд;

- меъёрҳои мақбули умум, ки дар амал ба роҳбарӣ гирифта мешаванд;

- маводи омӯрӣ;

- меъёрҳои дар рафти чунин аудитҳои пешина истифодашуда.

Дар ҳама ҳолатҳои зикргардида аудиторон бояд чунин меъёрҳоеро интихоб кунанд, ки ба мақсади аудит мувофиқ буда, имконияти арзёбии ниҳоят дақиқи самараи фаъолияти объекти таҳти аудит қарордоштаро фароҳам меоранд.

Маводи зикргардидаро чамъбаст намуда, равона намудани диққатро ба нақши махсуси дуруст будани муайянқунии мақсад ва дар асоси ин амал меъёрҳои муносиби аудитор бори дигар қайд намудан лозим аст. Маҳз ба ин амал муваффақияту натиҷабахшии тамоми чараёни амалисозии аудити самаранокӣ вобаста мебошад, аз амалу самтҳои анҷомдиҳии он то омодагии натиҷаю хулосаҳои оид ба самаранок будани соҳаи буҷет ё объекти аудит ва самаранокии аз ҷониби онҳо харҷ шудани маблағи давлатӣ мутобиқи меъёрҳо.

2. Муайян намудани муносибатҳои умумӣ нисбат ба гузарондани аудит

Пас аз муайян намудани мақсаду меъёрҳои аудити самаранокӣ муносибатҳои амалисозии аудитор таҳия намудан лозим аст, ки ноилшавӣ ба натиҷаҳои бехтаринро таъмин намуда, хароҷоти маблағи барои гузарондани он ҷудошударо ниҳоят коҳиш медиҳанд.

Муносибатҳо нисбат ба аудити самаранокии истифодабарии воситаҳои давлатӣ – усулҳои мушаххаси гузарондани аудит мебошанд, ки мутобиқи онҳо чамъоварии маълумоти воқеӣ ва далелҳо ба роҳ монда мешавад.

Дар давраи омода намудани барномаи аудит усулҳои амалисозии онро интихоб намудан лозим аст, ки мутобиқи онҳо чамъоварии маълумоти воқеӣ ва далелҳо ба роҳ монда мешаванд. Дар чараёни аудит чунин усулҳоро истифода бурдан мумкин аст:

- таҳлили усулҳои ташкили кори объектҳои таҳти аудит қарордошта;
- таҳлили натиҷаи кори объектҳои таҳти аудит қарордошта;
- таҳлили ҳолатҳои воқеӣ;
- таҳлили маълумоти мавҷуда;
- тадқиқот.

Таҳлили усулҳои ташкили кори объектҳои таҳти аудит қарордошта - одатан нуқтаи ибтидоии гузарондани аудити самаранокӣ ба ҳисоб меравад. Моҳияти он дар таҳлили низоми идорақунӣ, банақшаگیرӣ, мониторинг ва назорат мебошад, ки дар соҳаи таҳти аудит қарордошта мавҷуданд ё дар доираи объектҳои аудит амал мекунанд.

Усули мазкур таҳти аудит қарор додани ҳуҷҷатҳо, масалан, буҷет (сметаи даромаду хароҷот), ҳисоботи молиявӣ, нақшаҳои ҷорӣ ва (ё) минбаъда, дастурҳо оид ба амалисозии барномаҳо ва нақшаҳои алоҳида,

мусохибаҳо бо роҳбарон ва мутахассисони объекти таҳти аудит қароргирифта ва ғайраро дар бар мегирад.

Усулҳои ташкили кори объект мутобики меъёрҳои муқарраргардида таҳти аудит қарор дода мешаванд ва сарчашмаҳои онҳо қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии дигар, қарорҳои мақомоти болоии идоракунӣ, ҳуҷҷатҳои дохилии маъмурию супоришӣ буда метавонанд. Агар дар чараёни аудит, масалан, ошкор карда шавад, ки усулҳои ташкили кори объект ба меъёру қоидаҳои муқарраргардида мувофиқ нестанд, пас он дар навбати худ барои ҳулоса баровардан дар хусуси самаранок будани фаъолияти объекти мазкур ва дар баробари он, ғайрисамаранок будани истифодаи маблағи давлатӣ аз ҷониби объекти мазкур далели кофӣ мебошад.

Дар ин сурат аудиторон метавонанд аудиторро қатъ намоянд, ё худ онро бо мақсади ба даст овардани далелҳои иловагӣ, ки ғайрисамаранок будани истифодаи маблағи давлатиро аз ҷониби объекти аудит дар асоси таҳлили натиҷаи фаъолияти он исбот меkunанд, давом диҳанд.

Дар вақти гузарондани аудит инчунин муайян намудан лозим аст, оё дар ташкилоти таҳти аудит қароргирифта низоми назорат, ки ноил гаштан ба натиҷаҳои банақшагирифташударо то ҳадди кофӣ таъмин менамоянд, амал мекунад. Мафҳуми «назорат» ба таври васеъ шарҳ дода шуда, дорои ҳама ҷанбаҳои идоракунӣ мебошад ва он барои ба даст овардани натиҷаи банақшагирифташуда лозим аст. Аудиторон бояд ҷузъҳои асосии низоми мавҷудаи назоратро омӯзанд ва таҳлил кунанд, самарани сохтори он ва натиҷанокии корро арзёбӣ намоянд.

Танҳо он ҷанбаҳои низоми назоратро дақиқ омӯхтан ва сачидан лозим аст, ки дар онҳо метавонад дараҷаи зиёди хавф мавҷуд бошад. Ғайр аз ин, дар вақти аудит таъсири ин ё он унсури низоми назоратро ба ноилшавӣ ба натиҷаҳои банақшагирифташуда ба назар гирифтани лозим аст.

Агар чунин муқаррар карда шавад, ки фаъолияти низоми назорат ба таври кофӣ самаранок аст, ин имкон медиҳад чунин фарз карда шавад, ки натиҷаи ниҳоии дар соҳаи таҳти аудит қарордошта ё фаъолияти объекти аудит ба дастамада комилан қонеъкунанда мебошад.

Таҳлили натиҷаи кори объектҳо. Дар вақти гузарондани аудит диққати асосиро ба натиҷаи кори объектҳо, сарфи назар аз он, ки мавзӯи он барнома, самти фаъолият, низом ё воситаҳои назорат мебошанд, равона сохтан лозим аст. Дар сурати санҷидани дилхоҳ ҷузъи алоҳидаи барнома аудиторон бояд дар хусуси вобаста будани ҷузъи мазкур ба натиҷаи банақшагирифташуда дар доираи барномаи мазкур тасаввуроти возеҳ дошта бошанд.

Дар чараёни аудит арзёбии қиёсии натиҷаҳои бадастоварда ва пешина, инчунин натиҷаҳои воқеӣ ва банақшагирифташударо анҷом додан мумкин аст. Илова бар ин, дар давраи аввали аудит оқибату натиҷаҳои кор омӯхта мешаванд, на усулу чараёнҳои барои ба даст овардани онҳо истифодашуда. Чунин муносибат мувофиқи мақсад мебошад, агар барои арзёбӣ аз рӯи сифат ва миқдори натиҷаҳои бадастомада ва муайян намудани ҳаҷми маблағи давлатии барои ин кор харҷшуда меъёрҳои муносиб мавҷуд бошанд.

Агар аудиторон муқаррар кунанд, ки натиҷаҳо каноатбахшанд, ин маънои онро дорад, ки хавфи мавҷудияти норасоии ҷиддӣ дар соҳаи таҳти аудит қарордошта ё фаъолияти объекти аудит кам аст. Дар ин сурат корро бо муайянкунии захираҳои имконпазири ба даст овардани натиҷаҳои беҳтар ва тасвири пешниҳодҳои дахлдор оид ба афзун намудани самарайи истифодаи маблағи давлатӣ маҳдуд кардан мумкин аст.

Агар натиҷаҳои бадастомадаи фаъолияти объекти аудит ғайриқаноатбахш бошанд, яъне муқаррар шуда бошад, ки натиҷаҳо аз сатҳи банақшагирифташуда хеле каманд ё ба меъёрҳои истифодашаванда мувофиқ нестанд, аудит бояд то он даме давом дода шавад, ки барои ошкор намудани сабабҳои мушаххаси барои ба даст овардани чунин натиҷаҳо боисгардида кофист.

Таҳлили ҳолатҳои мушаххас - усули умумиест, ки ҳангоми аудити самаранокӣ истифода мешавад. Усули мазкур аз тарзи таҳлили натиҷаҳои кори объект бо он фарқ мекунад, ки дар раванди аудит диққати асосӣ ба ҳолатҳои мушаххас равона мегардад ва муфассалу ҳаматарафа ҳам ба таври умумӣ ва ҳам алоҳида таҳлил карда мешавад. Лекин дар баробари он, интиҳоб намудани ҳолатҳои мушаххас барои таҳлили имконпазирӣ асоснокӣ муттаҳидгардонии онҳо, яъне истифодаи натиҷаи аудити ҳолатҳои мушаххас барои хулосабарорӣ оид ба тамоми соҳаи таҳти аудит қарордошта ё фаъолияти объекти аудит мушкил мегардад.

Бинобар ин, интиҳоб намудани ҳолатҳои мушаххас бояд бо назардошти дараҷаи таъсири онҳо ба натиҷаи соҳаи таҳти аудит қароргирифта ё фаъолияти объекти аудит амалӣ гардида, онро мақсаду саволҳои аудит муайян мекунанд. Дар баъзе ҳолатҳо, агар дар натиҷаи санҷидани ягон ҳолати мушаххас норасоӣ мушкилоти ҷиддӣ ошкор карда шуда бошанд, он барои хулосаи асоснок баровардан дар бораи истифодаи номатлуби маблағи давлатӣ умуман дар соҳаи таҳти аудит қарордошта кофӣ мебошад.

Дар ҳолатҳои дигар, вақте ки аудити якҷанд ҳолатҳои мушаххас боиси натиҷаҳои гуногун мегардад ва он натиҷаҳо имкон намедиханд, ки нисбат ба тамоми соҳаи таҳти аудит қарордошта ҳулосаҳои якмаъно бароварда шаванд, барои аудит интихоби иловагии онҳоро анҷом додан лозим аст.

Таҳлили маълумоти мавҷуда. Дар қараёни аудит маълумоти дар ихтиёри маъмурияти объекти таҳти аудит қарордошта ва сарчашмаҳои дигар мавҷудбударо истифода бурдан ва таҳлил намудан лозим аст. Чунин манбаъҳо метавонанд низоми иттилоотии идоракуниро дар бар гиранд, ки дар объекти таҳти аудит қарордошта барои амалисозии барномҳо, инчунин мавод ва иттилооти дигари ба мавзӯи аудит вобаста ба қор бурда мешаванд.

Қорбурди маълумоти мавҷударо баъзан вақт «таҳлили дубораи маълумот» ном мебаранд, чунки он истифодаи маълумоти бо мақсадҳои дигар қамъовардашударо дар назар дорад. Бинобар ин, ҳангоми истифодаи онҳо бо мақсади аудит боэҳтиёт амал намуда, ҳатман то кадом андоза боэҳтимод, саҳеҳ ва барои омӯхтани мушкилоти таҳти аудит қароргирифта муносиб будани чунин маълумот ва дар асоси он ифода намудани ҳулосаҳои дахлдорро ба назар гирифтани лозим аст.

Яке аз воситаҳои муҳим, ки барои қамъовари маълумоту далелҳои воқеӣ дар қараёни аудит истифода мешавад, тадқиқ мебошад ва он дар мувофиқа бо усулҳои зикргардидаи гузарондани аудит амалӣ гардонда мешавад. Тадқиқ, масалан бо мақсади ба даст овардани маълумот аз мутахассисони вазорату идораҳои гуногун, ки дар амалигардонии барномаи аудитшаванда, аниқ намудани ақидаи Ҷоидагирандагони барномаи мазкур (яъне онҳое, ки ба манфиаташон барнома амалӣ мегардад) оид ба натиҷаҳои иҷрои он ва ғайра иштирок менамоянд, истифода мегардад.

Ҳангоми анҷом додани тадқиқ бояд усулҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок қор бурда шаванд (интихоби яклухт, экстраполятсия ва ғайра), чунки ба сифати механизми қамъовари маълумот ва қамъбасти он боэҳтимодӣ, муҳим будани натиҷаҳои ба дастмада, ки ҳамчун далелҳои омодаасозии ҳулосаҳо ва натиҷаҳои аудит истифода бурда мешаванд, вобаста мебошад.

Ҳангоми ҳалли масъалаи гузарондани тадқиқ бояд омилҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- маълумоти дар натиҷаи тадқиқ ба дастовардашуда то кадом андоза барои баровардани ҳулосаҳои дахлдор оид ба масъалаи баррасишаванда истифода мешаванд;

- мавҷудияти маълумот оид ба мушкилоти мазкур дар ташкилотҳои дигари бо ҷамъоварии маълумоти дахлдор машғулбуда, ки дорои натиҷаи тадқиқоти гузарондашуда дар соҳаи таҳти аудит қарордошта мебошад;

- имконияти анҷом додани чунин тарзи интиҳоби мусоҳибон, ки омӯхтани он барои баровардани хулосаи ҷамъбасти дар бораи масъалаҳои омӯхташванда кумак мерасонад;

- мавҷудияти захираҳои барои гузарондани тадқиқот кофӣ;

- гузарондани тадқиқот, ташкили хуби кор, вақти бисёр ва таҷрибаи кофиро оид ба ҷамъ овардан ва таҳлил намудани маълумоти бадастомада талаб менамояд.

Тадқиқотро бевосита аз ҷониби гурӯҳи аудиторон ё мутахассисони ҷалбгардида анҷом дода метавонанд. Дар ҳар ҳолат бояд нақшаи тадқиқот тартиб дода шавад, саволномаҳои лозимӣ омода карда шаванд, интиҳоби асосноки объектҳои омӯзиш анҷом дода шавад. Дар ҳуҷҷатҳои корӣ бояд усули кори дар ҷараёни омӯзиш истифодагардида ба таври равшан қайд карда шавад.

Қайд кардан лозим аст, ки усули тадқиқот на ҳама вақт истифода мешавад. Онро танҳо ҳангоми зарурат ҳамчун манбаи иловагии ба даст овардани маълумоту далелҳои истифода бурдан мумкин аст.

3. Арзёбии корҳои дар марҳилаи ибтидоӣ анҷомдодашуда (дар дохили Палатаи ҳисоб).

Махсусан қайд намудан лозим аст, ки дар як қатор кишварҳо таҷрибаи таҳия намудани ҳисоботи пешакӣ ё фосилавӣ оид ба корҳои дар марҳилаи ибтидоӣ анҷомдодашуда ҷорӣ карда шудааст. Яъне дар чунин ҳисобот мухтасар натиҷаҳои тамоми маҷмӯи ҷорабиниҳои дар давраи зикргардида аз ҷониби аудитор иҷрогардида қайд мегарданд.

Мақсади тартиб додани чунин ҳисобот дар тасдиқ намудани асоснокии гузарондани аудит оид ба мавзӯи интиҳобгардида, инчунин асос барои қабул намудани қарор аз ҷониби роҳбарияти Палатаи ҳисоб дар хусуси мақсаднок будан ё мақсаднок набудани анҷомдиҳии аудити самаранокӣ оид ба мавзӯи мазкур мебошад.

Ҳисобот бояд бандҳои асосии зеринро дар бар гирад:

Соҳае, ки дар он аудит гузарондани ҳастем

Шарҳи мухтасари соҳаҳои баррасишаванда ба аудиторон барои дарки маълумоти ҳисобот кумак мерасонад. Пешниҳод намудани маълумоти умумӣ дар бораи соҳаи аудит, мақсадҳои гузоштаи аудит, хароҷоту даромади ташкилоти аудитшаванда, шароите, ки дар он

ташкилоти тахти аудит қароргирифта фаъолияти худро анҷом медиҳад, нақши тарафҳои манфиатдор, аз ҷумла сармуҳосиби ташкилот муфид мебошад. Инчунин вобаста будани аудитор ба масъалаҳои аҳамияти сиёсидошта ё манфиати ҷамъият шарҳ додан лозим аст. Ин амал барои асоснок намудани зарурати гузарондани аудит кумак мерасонад. Инчунин дар ҳисобот хавфи харчи мақсадноки маблағро, ки бояд то ҳол муқаррар ва интиҳоб мешуд, ҷой додан лозим аст, то ин ки соҳаи аудит ба хонандаи ҳисобот фаҳмо гардад. Хавфҳои асосии гузарондани аудит ва роҳҳои пешгирӣ намудани онҳоро низ дар ҳисобот инъикос намудан лозим аст, то роҳбарияти Палатаи ҳисоб боварӣ ҳосил намояд, ки гурӯҳи аудиторон хавфҳои асосиро медонанд ва онҳоро идора карда метавонанд.

Саволҳои аудит

Саволҳои, ки аудити пешниҳодшаванда бояд ба онҳо ҷавоб диҳад, инчунин далелҳои бадастовардашуда бояд ба таври возеҳ ифода карда шаванд. Интиҳоби саволҳои дуруст барои асоснок ва мувофиқи мақсад будани гузарондани аудит аҳамияти ҳалқунанда дорад. Ин фасли ҳисобот барои ба роҳбари мақоми олии аудит пешниҳод намудани маълумот оид ба ҷанбаҳои имконпазири сиёсии аудит, агар чунин ҷанбаҳо ҷой дошта бошанд, хеле мувофиқ аст.

Усулҳои ба даст овардани ҷавобҳо

Дар ҳисоботи мо дар бораи банақшагирии аудит бояд тарзи ҷамъ овардани маълумоту далелҳо, инчунин меъёрҳои аудит ҷой дода шаванд. Ҳама ин усулу меъёрҳо бояд то таҳияи ҳисобот муайян карда шаванд. Дар ҳисобот бояд усулҳои ҳангоми таҳлили маълумот истифодашаванда ва ҷӣ тавр пешбинӣ шудани иттилоотдиҳӣ оид ба натиҷаҳои аудит дар ҳисоботи ниҳой низ шарҳ дода шаванд.

Ҷавобҳои эҳтимоли ба саволҳои аудит

Дар ҳисобот мо бояд қайд кунем, ки ҷавобҳои эҳтимоли ба саволҳои аудит ҷӣ гуна буда метавонанд ва кадом далелҳо ба мо барои ёфтани ҷавоб ёрӣ расонда метавонанд. Дар акси ҳол мо боварӣ ҳосил карда наметавонем, ки гузарондани аудит зарур аст. Дар ҳисобот бояд маълумоти бадастомада ва хулосаҳои эҳтимолии аудит, инчунин имкониятҳои ноил гардидан ба натиҷанокии иловагии харчи маблағи давлатӣ қайд карда шаванд, масалан, дар натиҷаи такмил додани идоракунии ва беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ.

Таъмин намудани аудит бо захираҳо

Аудитҳо бояд тарзе ба нақша гирифта шаванд, ки дар доираи бучет ва ҷадвали дар марҳилаи банақшагирии стратегӣ тасдиқнамудаи роҳбарияти олий амалӣ намудани онҳо имконпазир бошад. Дар ҳисобот бояд хусусиятҳо ва дараҷаи мушкилии аудити пешниҳодшаванда, намудҳо ва мувофиқати донишу малакаҳои зарурии кормандоне, ки аудит мегузаронанд, инчунин ҷӣ тавр ин кормандон барои гузарондани аудит ҷалб карда мешаванд, нишон дода шавад. Ҳисобот нишондодҳои таҳассусҳои гуногунро, ки барои гузарондани аудити пешниҳодшаванда заруранд, номи кормандони ҳайати гурӯҳи аудиторон ва асосноккуниро дар сурати ҷалб намудани коршиносони беруна низ дар бар мегирад. Дар ҳисобот инчунин санаи банақшагирифташудаи ба итмом расондани аудит, ҷадвали корҳо ва бучети эҳтимолий бояд қайд карда шаванд.

Гирандагони асосии ҳисобот ва усулҳои пешниҳод намудани маълумот

Дар ҳисобот қайд намудан муҳим аст, ки он барои кӣ пешбинӣ гардидааст ва маълумоти ҳисобот ба кӣ пешниҳод карда мешавад. Умуман, гирандаи асосии ҳисоботи мо парламент ба ҳисоб меравад, лекин дар баъзе ҳолатҳо мо чунин қарор дода метавонем, ки маълумоти дар ҳисоботбударо ба тарафҳои дигари манфиатдор, масалан, ба роҳбарияти ташкилоти таҳти аудит қарордошта пешниҳод намоем. Инчунин, мо метавонем лозим шуморем, ки маълумотро ба ҷома пешниҳод намоем ва бо ин мақсад дар рӯзномаю маҷаллаҳо матолиб ба таъб расонем.

Усулҳои пешниҳод намудани маълумотро дар ҳисобот нишон додан лозим аст, чунки роҳбарияти Палатаи ҳисоб донад, ки дар ҷараёни аудит мо кадом усулҳоро истифода мекунем.

Аудити ҳисобот дар бораи банақшагирии аудит

Вақте ки ҳисоботро ба охир мерасонем, онро бояд роҳбари шӯба оид ба гузарондани аудит, муовини раиси Палатаи ҳисоб ва мақоми коршиносӣ тафтиш карда, ба он баҳо диҳанд. Аудити ҳисобот ба принципҳои зерин асос меёбад:

- оё мавзӯи аудит ба салоҳияти мақоми олии аудит мансуб ва афзалиятҳои умумии мақоми олии аудит муносиб аст?
- оё мавзӯи баррасишаванда боиси нигарониҳои парламент ва ҷома буда метавонад?
- мавзӯи аудит гузарондани онро исбот мекунад?
- оё вақти гузарондани аудит мувофиқ аст?
- оё мо метавонем аудиторро тавре гузаронем, ки хароҷоти барои он сарфшуда аз ҷиҳати таъсири ҷашмдошт ҷуброн мешавад?

- оё усулҳои дар ҳисобот пешниҳодшаванда дар амал татбиқ мегарданд?

- дар ихтиёрамон мутахассисони дорои ихтисосҳои зарурӣ ҳастанд?

- оё далелҳои, ки мо бояд ба даст орем, имкон медиҳанд, ки ба саволҳои аудит ҷавобҳои боварибахш диҳем?

- оё гурӯҳи аудиторон хавфҳои, ки барои бомуваффақият гузарондани аудит ҳалал расонда метавонанд, муайян кард?

- оё воқуниш ба чунин хавфҳо қобили қабул ва асоснок мебошад ва мо метавонем чунин хавфҳо паси сар кунем?

- таъсири аудит хароҷоти барои он сарфшударо ҷуброн карда метавонад ё не?

- оё мо ҷадвали иҷрои корҳо ро возеҳу равшан тасаввур мекунем?

Агар аудиторон лозим донанд, ки ба ҳисобот маълумоти муайяноро илова намудан лозим аст ё баъзе масъалаҳо бояд нисбатан муфассал шарҳ дода шаванд, дар ин сурат, мо бояд фикри аудиторонро ба назар гирифта, ҳисоботро мувофиқи тақлифҳои онҳо тағйир диҳем.

Машварат бо ташкилоти таҳти аудит қароргирифта

Пас аз он ки ҳисобот омода гардида ва санҷида шуд, мо бо ташкилоти таҳти аудит қароргирифта масъалаҳои асосии аудит, далелҳои, ки бояд ҷамъ оварем, усулҳои барои таҳлили онҳо пешниҳодшаванда ва меъёрҳои аудитро баррасӣ менамоем. Пас аз боварӣ ҳосил карданамон оид ба он ки ташкилоти таҳти аудит қарордошта бо меъёрҳои мо розӣ аст ва онҳо муносиб ва мақсаднок ҳисоб мекунад, бештар он масъалаҳоро баррасӣ менамоем, ки эҳтимол беш аз ҳама ихтилофотро ба миён меоранд, сипас метавонем ба ҳисобот бори дигар тағйирот ворид намуда, дар он тақлифҳои ташкилоти таҳти аудит қарордоштаро низ ҷой диҳем. Дар ҳисобот навиштан лозим аст, ки бо ташкилоти таҳти аудит қарордошта машваратҳо гузаронда шуданд. Инчунин дар ҳисобот бояд ақидаи ташкилоти таҳти аудит қароргирифтaro оид ба меъёру усулҳои аудит, ки мо истифодаи онҳо ро пешниҳод намудаем, қайд карда шаванд. Дар ҳисобот ҳама масъалаҳои баҳсталабро, ки оид ба онҳо ба созиш омадан мушкил аст, нишон додан лозим мебошад.

ХУЛОСА

Дастурамали мазкурро ҷамъбаст намуда, қайд кардан лозим аст, ки дар он ҳама муқаррароти асосии вобаста ба муайянсозӣ ва таҳияи мақсади аудити самаранокӣ, интиҳоби меъёрҳои аудит ва усулҳои асосии истифодаи он, инчунин пайдарҳамии мантиқӣ ва алоқамандии интиҳоби

мавзӯи аудит, ҷамъоварӣ ва таҳлили пешакии маълумот, муайян намудани микёс, мақсаду меъёрҳо ва усулҳои асосӣ баррасӣ карда шуданд.

Бо муваффақият аз худ намудани мафҳумҳои мазкур ва истифодаи онҳо дар амал барои самаранок ва натиҷанок анҷом додани маҷмӯи аудити самаранокӣ имконият фароҳам меорад.

Ғайр аз ин, дар Дастурамали мазкур ҷанбаю ҷузъҳои асосии ҳисоботи фосилавӣ оид ба натиҷаи корҳои дар марҳилаи ибтидоӣ анҷомдодашуда баррасӣ гардиданд, ки он асосҳои тасдиқкунандаи гузарондани аудитро оид ба мавзӯи интихобгардида, инчунин асоси қабул намудани қарор оид ба мақсаднок ё ғаримақсаднок будани анҷомдиҳии минбаъдаи аудити самаранокӣ бо мавзӯи зикргардидаро ба миён меорад.